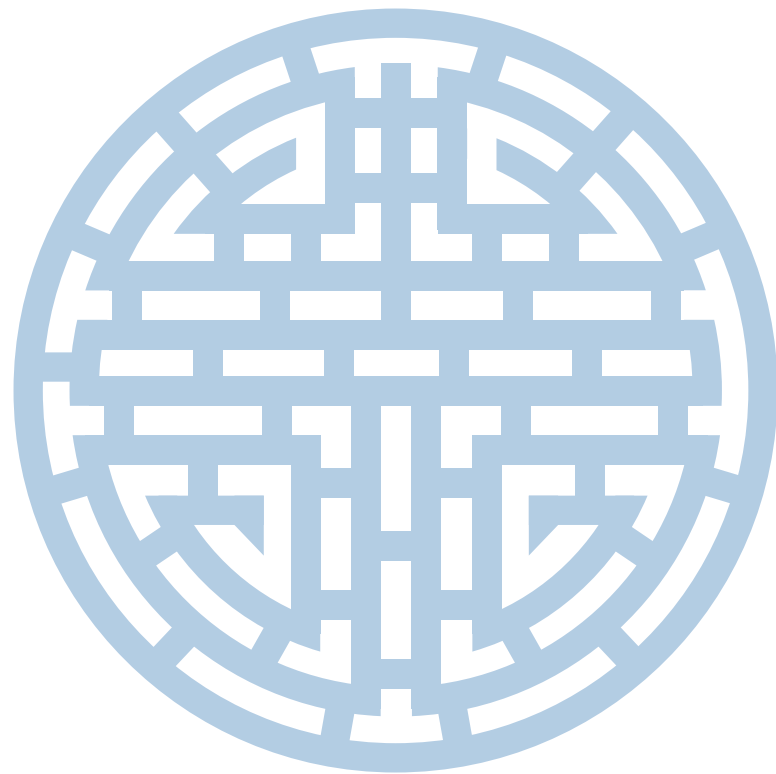

SANGHAY **SHANGHAI**

PÁRHUZAMOS ELTÉRÉSEK KELET ÉS NYUGAT KÖZÖTT

TARTALOM

9	ELŐSZÓ <i>(A szerkesztők)</i>
	I. KÖZTES IDEÁK ÉS HELYEK: „MOSOLYGÓ BÁLVÁNY”
17	KELÉNYI BÉLA: Buddha a lokálban. A Kelet nyugati alternatívájának magyar változatai
27	FAJCSÁK GYÖRGYI: „Szomorú vasárnap”. Shanghai magyar olvasatai a 20. század első felében
	II. ESZMETÖRTÉNETI HÁTTÉR: „A VOLGA MENTI LOVAS”
49	ABLONCZY BALÁZS: A magyar turanizmus: gyökerek, hálók, választások
55	KELÉNYI BÉLA: „Keletről jöttem Én Ázsia szívéből”. Boromisza Tibor és a Magyar Buddhisták
	III. UTAZÓK ÉS MŰKERESKEDŐK: „PÁRHUZAMOT VONNI”
73	NAGY ZITA: Kielesedő vonások. Bozóky Dezső Kelet-utazó portréjához
91	FAJCSÁK GYÖRGYI: „Napba repülő darumadár”. A Kuhn- és Komor-cégek működése Kínában 1869–1948 között
	IV. ÉPÍTÉSZEK, ÉPÜLETEK: „BESZTERCEBÁNYÁRÓL SANGHAJ”
107	MARÓTYZ KATALIN: Hudec László építészetének magyar kapcsolatai
123	FERKAI ANDRÁS: Pagoda a Mátrában
133	FAJCSÁK GYÖRGYI: Holdkapu a Bolyai utcában. Simonyi-Semadam Sándor és Ázsia
	V. HATÁSOK A MŰVÉSZETBEN: „BUDDHA TEMPLOMA VÁR”
145	Szücs GYÖRGY: Kelet – Nyugaton
173	LENKEI JÚLIA: „...keleti lázak fátyola remeg...” Kövesházi Kalmár Elza munkái és a Kelet az 1920–1930-as évek magyar avantgárd színpadán és környékén

VI. A KELET DÍSZLETEI: „STÍLUSBAN EGYÜVÉ ILLÓ DARABOK”

- 187 KURUTZ MÁRTON: Az első távol-keleti alakok a magyar filmtörténetben
- 195 KELÉNYI BÉLA: *A femme fatale* muzeális orientalizmusa. A Hopp Múzeum műtárgyai a *Sziámi macska* és a *Machita* című filmekben
- 209 A Hopp Múzeum három tárgya a *Sziámi macska* és a *Machita* című filmekből
- 215 SÁNDOR TIBOR: Mata Hari magyar reinkarnációja

VII. SZÍNHÁZ, TÁNC, ZENE: „SHANGHAI FOXTROTT”

- 223 FAJCSÁK GYÖRGYI: „Pokolra épült mennyország”. Egy magyar táncosnő Shanghaiban
- 237 FAJCSÁK GYÖRGYI – FÜZES ANDREA: „Modern típusú színésznő”. Desseffy Flóra ruhatára és személyes tárgyai
- 251 RÉVÉSZ ÁGOTA: Shanghai, a nők városa
- 257 SOMI PANI: Táncoló istenek a balettszínpadokon. Uday Shankar magyarországi előadásai

VIII. DIVATOK ÉS DÍVÁK: „JÓL VIZSGÁZTAK A PESTI DIVATKREÁTOROK”

- 267 KOLLÁR CSILLA: Kulikalap és kimonó. Távol-keleti hatások az 1930-as évek magyar divattörténetében
- 275 HÁRSVÖLGYI VIRÁG: „A ruha a fő, és benne a nő” – avagy a csábítás eszköze: az egzotikus outfit

IX. KÁVÉHÁZ, MULATÓ, KERESKEDÉS: „CSODÁS KELETI POMPÁVAL”

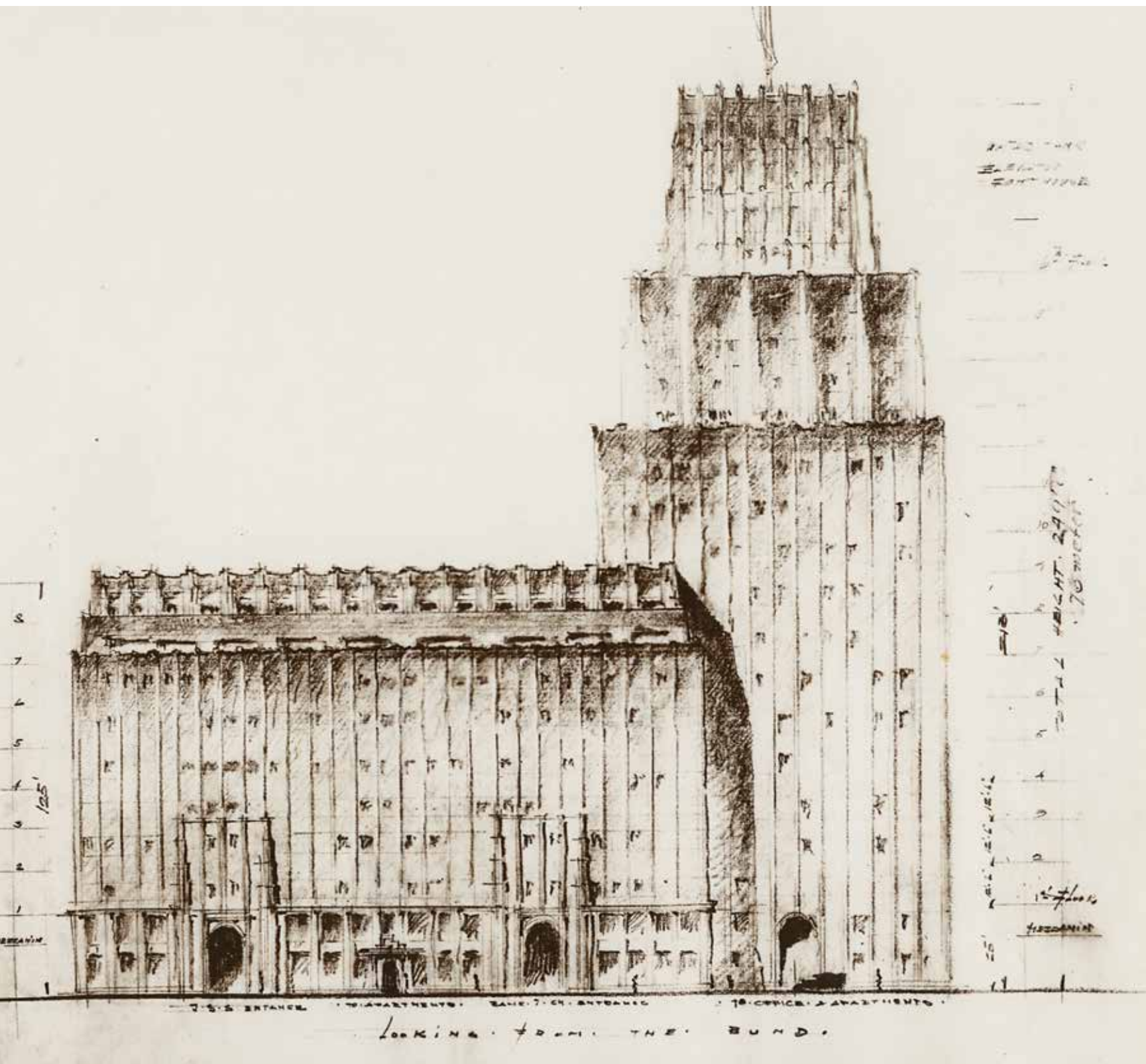
- 295 GELLÉR KATALIN: A Japán kávéház művészasztala és öröksége
- 305 SALY NOÉMI: Sanghay Budán, békében és bajokban
- 321 TÖRÖK RÓBERT: A Fratelli Deisinger cég

- 333 A szöveg közti illusztrációk jegyzéke

A Yu-kert (*Yuyuan*) teaháza, Shanghai, 1932–1934. FARKAS IMRE felvétele >

HUDEC LÁSZLÓ ÉPÍTÉSZEÉNEK
MAGYAR KAPCSOLATAI*

1. HUDEC LÁSZLÓ vázlata a Park Hotelhez, 1931

A két világháború között Shanghai rendkívül izgalmas város volt, Kína sorozatos belső válságai¹ mellett is virágzott, a kínai gazdasági elit, a területenkívüliséget élvező nagyhatalmak, a világ minden tájáról ideérkező kereskedők és utazók megragadó és nagyon összetett települést hoztak létre. A bel- és külpolitikai feszültségek, az elnyomás, a kínai társadalom nehézkes megújulási törekvései a több ezer éves civilizáció távlatában hanyatlásnak, sőt tragédiának tűnnek,² de maga a város pezsgett és – urbanisztikai értelemben – fejlődött. Eredeti magja a fallal körülvett, organikus szerkezetű kínai város volt, ezt északról és északkeletről övezte a francia koncessziós terület, a Huangpu (rég latin betűs átírással Whangpoo) folyó mentén tovább pedig az International Settlement – az angol-amerikai koncessziós rész – következett. Már a 19. század végén látszott, hogy a part menti terület – a Bund – és a további fejlődés lehetőségét rejtő keleti területek között a Nanking Road reprezentatív városi tengellyé alakul. A Shanghai Race Club által 1862-ben még külterületen létrehozott lóversenypályát a 20. század harmincas éveire körülölelte a városias beépítés, létrehozva egy új súlypontot a települési szövetben, mely a folyóparttól távolodva egyre racionálisabb úthálózat mentén szerveződött. A koncessziós területek növekedése mellett a kínai elit építkezéseivel vált Shanghai metropolisszá, melynek körzetei különböző építészeti karakterűek, de önmagukban is inkább mozaikos, mint egységes látványt mutató kerületek voltak³ (2., 3. kép).

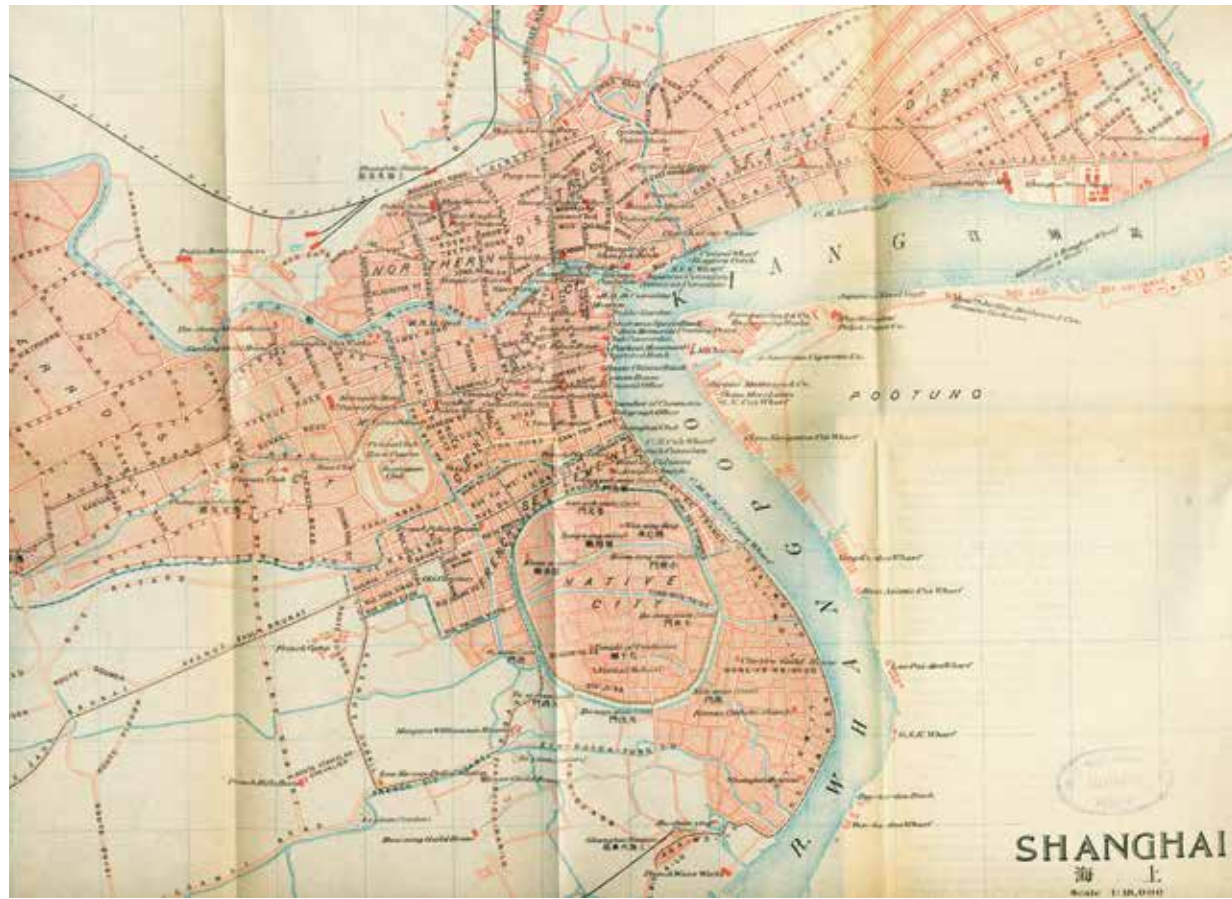
1918-ban ebbe a sokszínű közegbe érkezett Hudec László (1893–1958), aki maga is aktív alakítójává vált a városképnek. A felvidéki születésű építész⁴ munkássága sokáig szinte ismeretlen

volt a hazai építészettörténet-írás számára. Életművének sok ezer kilométeres távolsága Magyarországtól, a kínai kutatás nehézségei és az, hogy a korabeli hazai szakirodalomban annak idején kevés épületét publikálták,⁵ a feledés homályába burkolta a témát⁶ egészen a 2000-es évek elejéig.⁷ Luca Poncellini és Csejdy Júlia alapos kutatása nyomán jelent meg az első monográfia,⁸ az érdeklődés fókuszába téve ezt a történetileg és építészeti is rendkívül izgalmas oeuvre-t, elhelyezve azt a nagy nemzetközi áramlatokban is. A 2008-as shanghai Hudec-év, a Hudec Kulturális Alapítvány kiállításai és programjai,⁹ építészettörténetesek részletező tanulmányai¹⁰ után is érdemes Hudec építészetének magyar vonatkozásaira újra rámutatni¹¹ (4. kép).

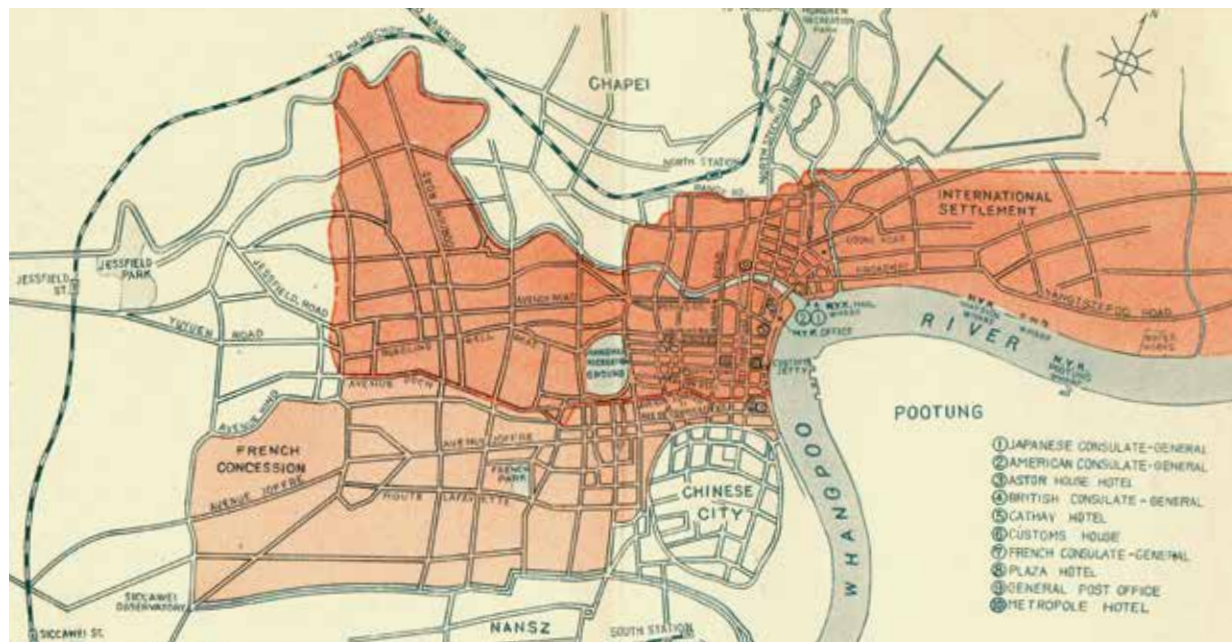
Shanghaiban Hudec László Rowland Curry¹² irodájában kezdett dolgozni, míg Curry a munkaszervezést és a megbízásokat intézte, Hudec maradt az építészeti tervezés.¹³ Elsősorban a növekvő lakásigényt kielégítő családi házakat, villákat és historizáló formafelfogású banképületeket építettek. A középületek – mint az International Savings Society épülete (1919–1926),¹⁴ a Chinese-American Bank (1919–1920) és az American Club (1922–1924) – az amerikai divatot követték, annak is a Thomas Jefferson óta erőteljes klasszicizáló irányzatát. A lakóépületek azonban sokkal változatosabbak, a Merriam-ház (1919–1921) az említett amerikai vonalhoz sorolható,¹⁵ a Beduin-ház (1919–1920), a Katz- (1919–1920) és a Madier-rezidencia (1919–1922) kompozíciója a 18. századi Anglia villáinak mintáját követi,¹⁶ ebben a tekintetben szintén a neoklasszikus vonalhoz igazodva, részletképzésük azonban sokkal inkább a neoreneszánsz formavilág felé mutat. A Huckendorff- (1919–1921)

* A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

2. Shanghai az 1900-as években

3. Shanghai az 1930-as években

4. HUDEC LÁSZLÓ, 1930-as évek

és a McMichael-ház (1920) főbejáratát még a historizáló elemek dominálják, de tömegalakításuk már azt a tervezési felfogást mutatják, mely Hudec későbbi lakóépületeit meghatározza: a használó kényelmét és társadalmi igényeit kiszolgáló helyiségelrendezés, az alaprajzi konfigurációt követő, megmozgatott tömeg. Remek példája ennek Hudec saját Luzern Road-i háza (1922–1926), melyen a történeti ihletettséggű részletek mellett a komfort a meghatározó (5., 6. kép).

A Curry-irodában eltöltött öt év alatt húsz, részben több-épületes tervezési megbízást látott el Hudec László, 1924 decemberétől pedig önálló vállalkozást indított. Joggal merül fel a kérdés, hogy egy huszonéves fiatal embert mi tehetett képessé arra, hogy idegen közegben, jelentősebb gyakorlat nélkül néhány éven belül sikeres építésszé váljon. Egyetértve Luca Poncellinivel és Csejdy Júliával,¹⁷ a kulcsot a kérdés megválaszolásához képzése jelenti. Egyrészt azok az évek, amikor nyaranta építő-

mester édesapja kivitelezéseiben a szakma gyakorlati részét megtanulhatta, másrészt a József Királyi Műegyetemen elsajátított ismeretek. Az 1910-es években a budapesti képzés – noha a progresszív nemzeti szecessziós és premodern felfogás már jelentős épületekkel büszkélkedhetett – még mindig a történeti stílusok formai tárházának alkalmazásával oktatta tervezésre hallgatóit.¹⁸ Az így megszerzett adaptációs készség nyilvánvalóan hozzájárult Hudec shanghai munkásságának sikeréhez (7. kép). Hallgatói feladatai elnyerték a konzervatívabb felfogású Wälder Gyula és Kotsis Iván dicséretét,¹⁹ utóbbi szemlélete – a tiszta történeti formákhoz való visszatérés egyszerű módja²⁰ – nagyon közel áll Hudec formavilágához.

A historizáló formák ilyen józan használata jellemzi az 1919-ben tervezett 9 és 22 házas beépítést a Rue Potteren, illetve a Rue Ratardon és a későbbi Columbia Circle (1929-től) számos házat is. Az egyszerű toszkán oszlopok által tartott, itáliai hangulatú ívezetek sora ad reprezentatív hangulatot a Country Hospital (1923–1926) közösségi tereinek is. Ez Hudec első önálló munkája volt, amivel rögtön széles körű elismerést szerzett.²¹ A homlokzat portikuszos megoldása és a „semleges” alkalmazott alaktani elemek mellett – melyeket párhuzamba állíthatunk Kotsis Iván számos munkájával²² – az épület alakítását – a térelrendezéssel is – racionális felfogás jellemzi; a széles kiüléssű parkányok árnyékolásra, a loggia temperálásra is szolgál, az épülettömeget is a funkcionális elrendezés határozza meg (8., 9. kép).

Önálló irodájában továbbra is számos lakóépületet tervezett, több villát az angol cottage-ok stílusában, ami nem csak a brit és amerikai megrendelők számára volt otthonos, saját Columbia Road-i háza (1929–1930) is így készült.²³ A Columbia Circleben ilyen házat választott családja számára Komor Pál, Hudec László shanghai barátja is.²⁴ A negyed építkezéseinél a megrendelő az angol cottage mellett választhatott spanyol házat, californiai, San Clemente-i, floridai és hollywoodi villát, mindegyiket többféle alaprajzi típussal²⁵ (10. kép).

A harmincas évektől – a nemzetközi trendekhez illeszkedve – a historizálás mellett egyre erőteljesebben jelenik meg Hudec László építészetében egy, a német expresszionizmushoz köthető alkotói vonal. A Chiao Tung Egyetem mérnöki karának épülete

5. HUDEC LÁSZLÓ vázlata Luzern Road-i házához, alaprajzi tervek és a veranda vázlata, 1922

6. A Luzern Road-i ház alaprajza, 1922

(1931–1933), az Ambassador Apartments tervei (1930–1931), a Christian Literature Society székháza (1930–1932),²⁶ az új német evangélikus templom (1930–1932), a China Baptist Publication Building (1930–1932) és csúcspontként a Park Hotel épülete (1931–1934) horizontális párkányzatok helyett vertikális téglasávokkal tagoltak, a magasba törő, csíkszerűen megjelenő formákat kőelemek zárják. Ezekhez nagyon hasonló megoldások jelennek meg a magyar art deco építészetben,²⁷ de már a század elején Lajta Béla munkásságában is.²⁸ A kő-tégla megoldás tekintetében látványos magyar példaként a Rimanóczy Gyula által tervezett Budapest Székesfőváros Dandár utcai népfürdő alacsony épületét (1928–1929),²⁹ a szintén általa tervezett Lavotta utcai kórházépület (1929–1931) egyszerűbb alakítását vagy Maróthy Kálmán Maglódi úti Tüdőbeteg pavilonját (1931) is említhetjük.³⁰ A téglalézánákat Hudechez hasonlóan erőteljes vertikálitással alkalmazta Román Ernő és Györgyi Dénes a Lipótvárosi elektromos alállomás (1929–1930) épületén, ami talán a magyar art deco építészet leghíresebb emléke.³¹ Az egyidejű példák mellett

nagyon érdekes párhuzam Wälder Gyula – Hudec műegyetemi professzora – Madách téri épületgyűjtése a harmincas évek végéről.³² Hogy a világ különböző végein élő magyar építészek egymásra gyakorolt hatásáról lehet-e szó, esetleg a német inspiráció megnyilvánulásáról mindkét területen,³³ azt utólag természetesen nem lehet megállapítani, de az bizonyos, hogy mindnyájan ugyanazt az építészeti kérdést feszegették és hasonló megoldásra jutottak³⁴ (11., 12., 13. kép).

1934-ben adták át a Park Hotel³⁵ épületét, amely évtizedekig a legmagasabb ázsiai felhőkarcoló volt és Shanghai szimbólumává is vált. A hotel formálását egyértelműen az amerikai magasházak divatja határozta meg, a nemzetközi szakvéleményt az 1921-es berlini friedrichstrassei Hochhaus és az 1922-es *Chicago Tribune*-székház-pályázat óta élénken foglalkoztató probléma³⁶ tekintetében – hogy miképp lehet egy tornyot lezárni – Eliel Saarinen választát követte Hudec. A függőlegesen téglasávokkal tagolt hasábra zikkuratszerűen visszaugratott szinteket helyezett az akkori lóversenypálya irányába, az épülettömeg alacsonyabb

része így hátul rejtve marad. A Joint Savings Society beruházásában készült felhőkarcoló Shanghai elitjének új központját vizuálisan is kijelölte. A magyar építészek közül Sajó István amerikai tervei rokoníthatók a Park Hotellel,³⁷ hazai megépült példákat – mivel nálunk a felhőkarcolók építése csak elméleti kérdés maradt – nem sorolhatunk³⁸ (1., 14., 15., 16. kép).

A Nyugat számára Kína nem csak gazdaságilag meghódítandó területet jelentett, a keresztény egyházak a koncessziós területek nyújtotta lehetőségeket kihasználva a 19. század végétől igen erőteljes missziós tevékenységet folytattak. Hudec László 1929-ben két templom tervezésével kezdett foglalkozni. A Moore Memorial Church (1929–1931)³⁹ a Gothic Revival jegyében Collegiate Gothic stílusban épült, a templom mellett közösségi és irodai terekkel külső formálásában hagyományos historizáló felfogásban. A chapei temetőkapolna (1929)⁴⁰ nagy sík felületeivel azonban már a 20. századi progresszív irányzatokhoz köthető. Centrális terét a csúcsívek határozzák meg, ebben az esetben még béléletes formálással. Az új német evangélikus templom épületén (1932) a történeti jelleg már sokkal absztraktabban jelenik meg, itt a változatosan alkalmazott téglatagozatok dominálják a részletképzést, a főhomlokzat ugyan tradicionális kontúrú, a torony azonban egyértelműen a harmincas évek art deco építészetéhez kötődik. A csúcsív mint a kereszténységre utaló forma nemcsak templomokon, hanem a Christian Literature Society székházán

7. HUDEC LÁSZLÓ helyszíni művezetésén, 1920

8. A Country Hospital főhomlokzata, 1923–1926

9. KOTSIS IVÁN: A mezőtúri városháza pályaterve, 1914

10. A KOMOR család háza az Amherst Roadon, 1930 körül

is megjelenik. A sík felületek és sztereometrikus tömegek modernizmushoz köthető és a végletekig leegyszerűsített középkori eredetű forma utalásjellegű használata a magyar építészetben is erőteljesen jelen volt, a templomépítészet problematikája folyamatosan foglalkoztatta a hazai alkotókat is.⁴¹ Hudec szakrális építésze talán Kismarty-Lechner Jenő munkásságához áll legközelebb. A Regnum Marianum-tervpályázatra beadott munka (1930), a Szontagh Pállal közösen készített debreceni Hősök temetőjében álló emlékmű (1932), a Remetekertvárosi Szentlélek-templom (1938–1942) és az Albertfalvai plébániatemplom (1939–1941), melyet ifjabb Lechner Jenővel tervezett,⁴² ugyanarra a gondolati vonalra fűzhető, mint Hudec templomtervei. A téglában mint kiselemes homlokzatburkolati anyagban rejlő lehetőségek kihasználására Borsos József szegedi Honvéd téri református templomát (1941)⁴³ említhetjük, fenntartva továbbra is, hogy a közvetlen építészeti hatás helyett inkább párhuzamként foghatók fel az említett példák. A szakrális építészet

minden bizonnyal kitüntetett fontosságú volt Hudec számára. Evangélikus lelkészek leszármazottjaként⁴⁴ a teológia komolyan foglalkoztatta: „mint 8ik gimnazista, sőt még később, mint műegyetemi hallgató is legszívesebben teológus lettem volna”.⁴⁵ A Deutsche Gemeindegemeinde – a német evangélikus templom megrendelőjével – felesége családja révén ismerkedhetett meg szorosabban, az 1930-as évektől a jezsuita Aurora Universityvel és a Sacre Coeur Társasággal is kapcsolatba került, ezek minden bizonnyal többet jelentettek egy megbízotti viszonynál az építész számára (17., 18. kép).

A forradalmi újdonságokat Hudec nem kedvelte: „Minden marha tud újat rajzolni, de jót kevés. Nem a formák, de azok használata a fő. Új formákat csak új anyagok szülhetnek, az új feladatokkal új tömeg és gondolatok jönnek. De egy lakóház lakóház marad mindig...”⁴⁶ „Nem mindenáron akarnak újat – írja a svéd építészeztől –, mert tudják, hogy az új feladatok, az új anyagok új megoldást hoznak.”⁴⁷ Levelei alapján a modernizmus

11. China Baptist Publication Building, 1930–1932

12. A Christian Literature Society székháza, 1930–1932

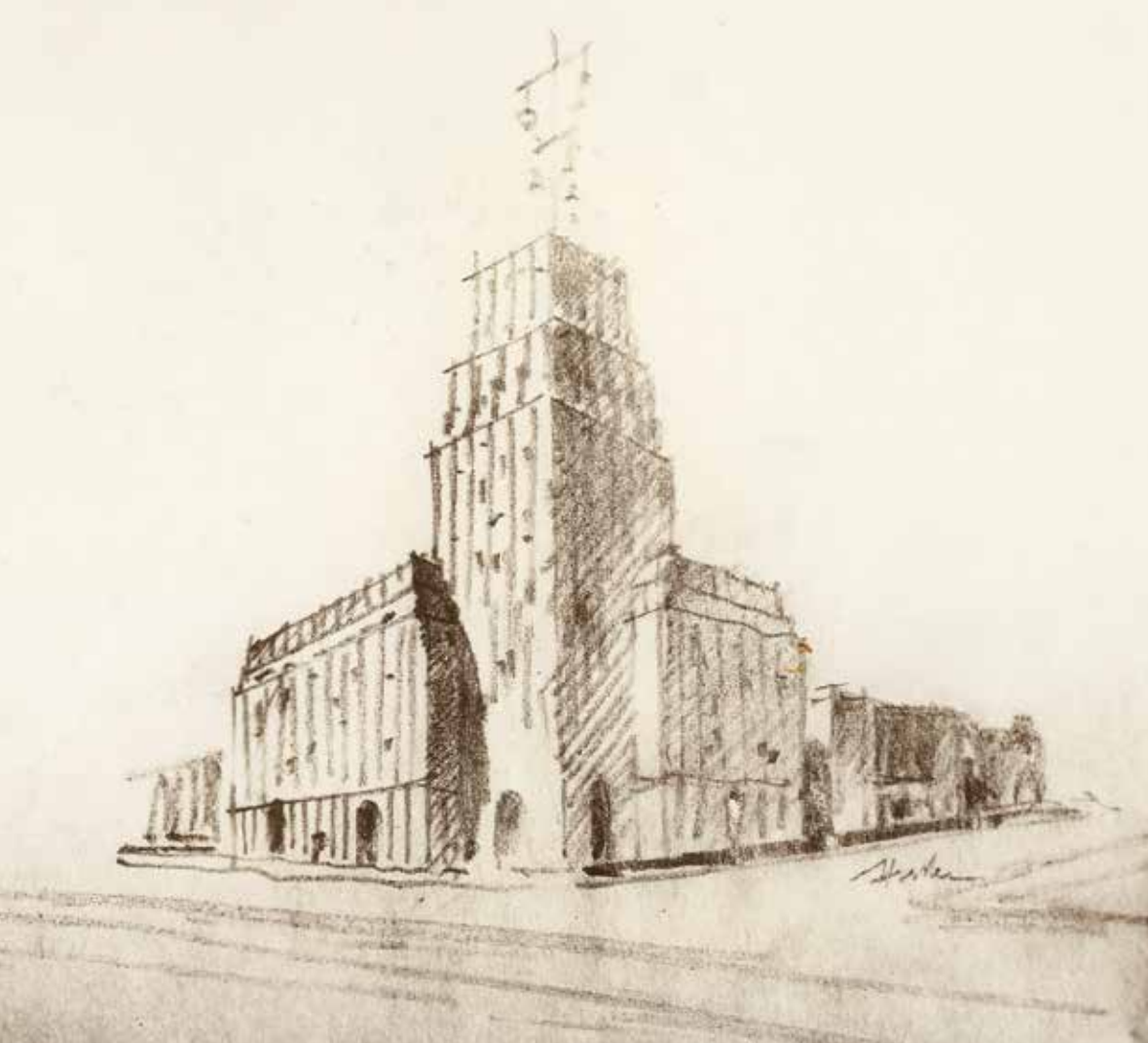

13. WÄLDER GYULA: Madách-házak, Budapest, 1930-as évek vége

racionális építési felfogása közel állt hozzá, de nóvumok hajszo-lása és a díszítőmotívumok teljes mellőzése nem jellemzi modernista épületeit sem. Új feladatot jelentettek az ipari épületek – a Hönigsberg Garage (1927–1929), a Chapei Villamos- és Vízművek (1928–1929) és a Union Brewery telepe (1931–1936) – ahol a tech-

nológia és a szükséges takarékoság miatt a dekoratív részletek háttérbe szorultak, és a mozi mint a 20. század eleji új életforma épülettípusa. A Chekiang Theatre (1929–1930) és a Lafayette Cinema (1932–1933) mellett a Grand Theatre (1931–1933) Park Hotel szomszédságában lévő épülete⁴⁸ (21. kép) egyértelműen

14. Vázlat a Park Hotelhez, 1931

15. A Park Hotel és a Grand Theatre a lóversenypályával, 1930-as évek közepe

egy teljesen új építészeti megközelítés eredményei; történeti idézetek helyett a lendületes és szögletes formák dominálnak, az épülethomlokzatok önmaguk reklámjaként működnek felirataikkal és kivilágítható részleteikkel. Ezt a megközelítést látványosan a magyar pavilonok építészetében érhetjük tetten, ahol az építészeti forma hirdetésjellege ugyanilyen erőteljes.⁴⁹

A modernizmushoz Hudec lakóépületeivel került legközelebb, Wu Tongwen háza (1935–1938) félköríves sarkával, széles erkélyeivel és szalagablakaival egyértelműen párhuzamba állítható a magyar példákkal, elsősorban a jól ismert Hoffmann-villával (Fischer József, 1933–1934) és a Dálnoki-Kováts-villával (Molnár Farkas, 1932).⁵⁰ Hudec épülete azonban sokkal gazdagabban formált, a reduktív, minden díszítőjelet mellőző felfogást soha nem tette magáévá (19., 20. kép).

17. KISMARTY-LECHNER JENŐ: A Remetekertvárosi Szentlélek-templom, Budapest

16. KOMOR JÁNOS, FRISCH VILMOS és SÓS ALADÁR: Városrendezési terv részlete, 1930

18. A chapei temető kápolna, 1929

19. Hubertus Court, 1933–1937

20. HOFSTÄTTER BÉLA ÉS DOMÁNY FERENC:
„Dugattyús-ház”, 1937–1938

Életművének ívét és sokszínűségét soklakásos épületei rajzolják ki; az Estrella Apartments épületén (1924–1927) az art deco és klasszicizáló elemek keverednek csakúgy, mint a Burlington Apartmentsen (1928), az Ambassador Apartments terve (1930–1931) a téglasávok expresszív alkalmazásával igazi art deco épület, a Normandie Apartments (1924–1926) tömegével már a modernizmus felé mutat, részletei azonban historizálóak, az Avenue Apartments (1931–1932) és a Hubertus Court (1933–1937) pedig egyértelműen a modernizmushoz kapcsolható, dekoratív részletformálásuk mellett is. Utóbbihoz nagyon hasonló lakóházak épültek Budapesten is, elég csak a Margit körút környékére vagy Újlipótvárosra gondolni. Erőteljes sávok mellvédjeivel Hofstätter Béla és Domány Ferenc Margit körúti „Dugattyús-háza” (1937–1938),⁵¹ vagy a szintén dekoratív elemeket előtérbe helyező Hajós Alfréd által tervezett Munkácsy Mihály szállodabérház (1937)⁵² tagolt részleteivel kifejezetten látványos párhuzamot mutat.⁵³

A fentebb sorolt magyarországi párhuzamok relevanciáját erősíti, hogy Hudec László Borbíró Virgillel, Kotsis Ivánnal, Wälder Gyulával, Kismarty-Lechner Jenővel, Ybl Ervinnel⁵⁴ Shanghai-ból is tartotta a kapcsolatot a második világháborút megelőző években, alkalmanként haza is látogatott.⁵⁵ Építészeti tájékozódását nemzetközi folyóiratok mellett a *Magyar Építőművészet*, *Magyar Művészet*, *Iparművészet* és a *Tér és Forma* jelentették, melyeket folyamatosan járatott.⁵⁶ A ma messzinek tűnő Shanghai és Magyarország távolsága akkoriban sokkal kisebbnek tűnt: „Azt tudom, hogy az én életem nagyon hasonlít az Apukáéhoz, csak az idő és a hely különbözik. Mert mint valamikor Micsinyéről Besztercebánya, annyi most Besztercebányáról Sanghaj” – írta haza kínai karrierjének kezdetén⁵⁷ 1939-ben, majd már háta mögött igazán jelentős alkotásokkal, a munkában megfáradva komolyan gondolkodott a hazatérésről: „Elhatározott szándékom, hogy ha a háború két év múlva befejeződik – akkor ötvenéves leszek, és vagyonom egy részét Magyarországra hozhatom –, visszavonulok, mert nincs értelme, hogy ne ezer házat, hanem ezeregyszázat építsek fel.”⁵⁸ Végül a sors úgy hozta, hogy ötvenöt évesen Kaliforniában telepedett le, s élete utolsó éveiben protestáns teológiai irányzatokkal és a Rómában folyó régészeti feltárásokkal foglalkozhatott – az építészetet hátrahagyva.⁵⁹

JEGYZETEK

- Jonathan D. Spence: *The Search for Modern China*. W. W. Norton and Company, New York – London, 1990.
- Jacques Gernet: *A kínai civilizáció története*. Osiris, Budapest, 2001. 403–480.
- Leo Ou-fan Lee: *Shanghai Modern: The Flowering of a New Urban Culture in China, 1930–1945*. Harvard University Press, USA, 1999 alapján.
- Hugyec (Hudec) László Ede 1893-ban született Besztercebányán, édesapja tehetős építési vállalkozó volt. 1910-tól a budapesti Királyi József Műegyetemen tanult, 1914-ben építészként végzett, majd Ybl Lajos irodájában helyezkedett el. Az első világháborúban orosz fogságba esett, ahonnan kalandos úton megszökve jutott Shanghai-ba 1918-ban. Először Rowland Curry irodájában dolgozott, majd 1925-től saját építészvállalkozást indított – legismertebb épületei a Park Hotel, a Grand Theatre és a Woo-ház (Wu Tongwen háza). Gyakran látogatott családjával Európába. Shanghai-t 1947-ben hagyta el véglegesen, 1948-ban Berkeley-ben (USA) telepedett le.
- Sz.: Magyar építész Sanghajban. *Tér és Forma*, 1939. 4. sz., 53–58.; Sz.: Bérház Sanghajban. *Tér és Forma*, 1944. 10. sz., 152.
- Kotsis Iván 1973-ban megjelent cikke visszhangtalan maradt. Kotsis Iván: Emlékezés Hudec Lászlóra. *Magyar Építőművészet*, 1973. 3. sz., 56–58.
- Miközben a hagyaték egy részét kezelő kanadai University of Victoria már 1998-ban kiállítást rendezett munkáiból: *Western Architecture in Shanghai: The Work of Laszlo Hudec Between Wars*, 1998. március 24. – április 24. McPherson Library Gallery, Victoria, kurátor: Lenore Hietkamp.
- Luca Poncellini – Csejdy Júlia: *Hudec László*. Holnap Kiadó, Budapest, 2010. A Tongji Egyetem gondozásában a kötet 2013-ban kínaiul is megjelent.
- <http://www.hudecproject.com/hu/>
- Csejdy Júlia: Besztercebányától Sanghajig. Hudec László építész életútja. *Kommentár*, 2009. 5. sz., 48–59.; Csejdy Júlia: Hudec László sanghaji modernizmusa. *Utóirat. A régi-új Magyar Építőművészet elméleti melléklete*, 2010. 9. sz., 12–16.; Maroš Semančík: Kúpeľná kaplnka vo Vyhníach – rané dielo Ladislava Hudeca. The spa chapel in Vyhne – an early work of Ladislav Hudec. *Architektúra & urbanizmus*, 2011. 1–2. sz., 114–125.; Hua Xiahong: *Shanghai Hudec Architecture*. Tongji University Press, Shanghai, 2013; Klára Kubičková et al.: *Po stopách architektky L. E. Hudeca*. C.A.L.E.H.n.o., Banská Bystrica, 2013; Csejdy Júlia: „...amit az életemben láttam, csak a hitemet erősíti”. Hudec László építész (1893–1958). *Credo*, 2013. 3. sz., 29–36. A népszerűsítő irodalmat is nyomon követő sajtófigyelő, a Magyarországon maradt hagyatékot kezelő és az építész népszerűsítő Hudec Kulturális Alapítvány honlapján: <http://www.hudecproject.com/hu/sajto>
- A korszak magyar építészetéről: Pamer Nóra: *Magyar építészet a két világháború között*. Terc, Budapest, 2001; *Pest építésze a két világháború között*. Szerk. Ferkai András. Modern Építészetért Építésztörténeti és Műemlékvédelmi KHT, Budapest, 2001; Ferkai András: *Buda építésze a két világháború között*. Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutatóintézet, Budapest, 1995.
- Jeffrey W. Cody: *Exporting American Architecture, 1870–2000*. Routledge, London – New York, 2003. 110.
- Poncellini–Csejdy 2010. 25.
- Az épületekre vonatkozó adatok Poncellini–Csejdy 2010 és Xiahong: *Shanghai Hudec Architecture* 2013 alapján.
- Noha természetesen az amerikai klasszicizmus építésze erőteljes brit gyökerekkel rendelkezik – a Merriman-ház esetében elég csak a Richard Boyle Burlington által tervezett Chiswick-house-t (1725) említeni – de valószínűsíthetjük, hogy Curry irodájában az újvilági inspiráció közvetlenebb volt.
- Legismertebb példái a James Wyatt által tervezett Heaton Hall (1772) vagy a John Soane terve szerint épült Ttringham Hall (1793–1800), de mindenképpen meg kell jegyezzük, hogy ezek a kompozíciós formák a 19. századi historizmusban már a tervezők alapismeretéhez tartoztak.
- Poncellini–Csejdy 2010. 18–22.
- Nemcsak alaposan el kellett sajátítsák a történeti formatant, de a tervezési feladatok nagyja adott funkció megadott stílusban való megvalósítását követelte. Szentkirályi Zoltán: Adatok a magyar építészképzés történetéhez. In: Uő: *Válogatott építésztörténeti és elméleti tanulmányok*. Szerk. Maróty Katalin. Terc, Budapest, 2006. 179–210.
- Poncellini–Csejdy 2010. 19.

- 20** Oktatói tevékenysége kapcsán kifejtett nézetei: Kotsis Iván: *Életrajzom*. Szerk. Prakfalvi Endre. HAP Tervezőiroda Kft. – Magyar Építészeti Múzeum, Budapest, 2010. 167–184.
- 21** A méltató cikkek közül több meg is maradt Hudec László amerikai hagyatékában: Sidney Tomholt: Magnificent Gift By Anonymous British Resident. *The China Press Special Country Hospital Supplement*, 1926. június 9.; William Angwin – Hudec László: Developing a cosmopolitan hospital in Shanghai. *The Modern Hospital*, 1927. 4. sz. és a klimatizálást bemutató ismertető Refrigerating Plant in Hospitals for Air Cooling in the Wards. *Sulzer Technical Review*, 1927. 1. sz., 10–12. (University of Victoria, Digital Collections, László Hudec Collection id: SC132 1.12.1, SC132 1.11.2, SC132 1.14.1)
- 22** Mezőtúri Városháza pályaterve (1914), Építészeti Osztály épületének terve a Műegyetemi Campuson (1917), Vidéki Kultúrnépház pályaterve (1921), Tihanyi Magyar Biológiai Kutató Intézet (1926–1927). A homlokzati kompozíció alapsémája pedig a nagyoszloprenndes portikusszal és a párkányzatok rendszerével Wälder Gyula munkáihoz kapcsolható.
- 23** Saját házánál erősebb a Fachwerk-jelleg, talán német származású felesége kedvére.
- 24** A Komor és Kuhn cég történetével kapcsolatban lásd Fajcsák Györgyi tanulmányát jelen kötetben. Komor Pál Budapesten született, Shanghaiban a Vilmos Császár iskolában tanult, majd kereskedéssel foglalkozott. A Hudec által tervezett német evangélikus templomban keresztelkedett meg családjával 1924-ben. (http://www.smokingsamurai.com/KUHN_KOMOR.html – letöltés: 2017.01.20.) Hudec Komoréknál is lakott első shanghai éveiben, Király Pál visszaemlékezését lásd: Király Pál: Selmecbányai ifjúság, szibériai hadifogság. Kézirat, közli: Poncellini–Csejdy 2010. 33.
- 25** Poncellini–Csejdy 2010. 62.
- 26** Ebben működött Hudec irodája is, Xiahong 2013. 58.
- 27** A téma legfrissebb, a stílus meghatározását a korábbiaknál tágabban értelmező összefoglalója: Bolla Zoltán: *A magyar art deco építészet*. I. rész. Arton Kft., Budapest, 2016.
- 28** A Vas utcai felső kereskedelmi iskola (1909–1913) épületén és a pártázat formálása tekintetében a Parisiana Mulatón (1907–1909).
- 29** *Rimanóczy Gyula (1903–1958) emlékkiállítás*. HAP Galéria, Budapest, 2006. 10.
- 30** A Maglódi úti Horthy Miklós szeretetotthon I. Tüdőbeteg épülete. *Tér és Forma*, 1931. 11–12. sz., 351–354.
- 31** P. G.: Budapest székesfőváros elektromos műveinek Markó utcai építkezései. *Tér és Forma*, 1932. 2. sz., 33–44.
- 32** Wälder Gyula: Fővárosi Közmunkák Tanácsa székháza (1937–38), városrendezési pályázat: Dr. Bierbauer Virgil: Városépítési problémák Budapest belvárosának északi oldalán. *Tér és Forma*, 1936. 7. sz. 189–201.; az építészeti pályázat, ahol Wälder a megvalósultnál is expresszívabb megoldást választott: G. T.: Az Erzsébet út torkolatának építész kiképzésére hirdetett tervpályázat. *Tér és Forma*, 1930. 10. sz., 434–440.; Wälder munkái közül itt még említhető Rákóczi úti bérháza (1937) is.
- 33** A német irányzat jól ismert volt itthon is, például Fritz Höger ismertetése is megjelent a *Tér és Formában*: Fritz Höger: Megjegyzések az építőművészetről és a mai kor nyerstéglaépítészetéről. *Tér és Forma*, 1937. 7. sz., 155–164.
- 34** Az ilyen típusú homlokzatz megoldások pályázati terveken is gyakran feltűnnek, például Sebestyén Artúr: A margitszigeti fedett uszoda terve. *Tér és Forma*, 1929. 7. sz. 382.; vagy a debreceni városháza tervein: Weichinger Károly: A debreceni városháza – egy tervpályázat és annak tanulságai. *Tér és Forma*, 1931. 6. sz., 183–191.
- 35** Gazdag irodalma: Poncellini–Csejdy 2010. 163–164., legfrissebb tanulmány az épületről: Lenore Hietkamp: *Laszlo Hudec and the Park Hotel in Shanghai, China*. Diamond River Books, Shawnigan Lake, Canada, 2012.
- 36** Ugyanezt a kérdést feszegette a magyar szakma érdeklődését felkeltő világítótorony-pályázat 1929-ben K. J.: A Columbus Kristóf világítótorony pályázat. *Tér és Forma*, 1929. 12. sz., 505–506. és a Debreceni Városház tervpályázata 1931-ben, lásd Weichinger Károly: A debreceni városház. *Tér és Forma*, 1931. 6. sz., 183–191.
- 37** Látványterv egy 42 emeletes felhőkarcolóhoz, New York-i felhőkarcolótervek, Sajó István portfólió. Közli Bolla Zoltán: *A magyar art deco építészet*. 2016. 23., 227.
- 38** Talán a Fiumei úti OTI-székház (1912–1930) tornya áll legközelebb a Park Hotelhez, ott azonban a pártázatos reneszánsz elemei határozzák meg a torony architektúráját, tervezői Sós Aladár, Jakab Dezső, Komor János és Komor Marcell voltak. A pályázati terv: *Tér és Forma*, 1930. 4. sz., 400.; a megépült épületről: Az Országos Társadalombiztosító Intézet Székháza. *Tér és Forma*, 1931. 6. sz., 175–180.; a meg nem valósult
- tervek közül Komor János, Frisch Vilmos és Sós Aladár városrendezési terve érdemel figyelmet: *Tér és Forma*, 1930. 9. sz., 401.
- 39** Xiahong 2013. 31.
- 40** Liu Bingkun szerint 1925-ben épült. Liu Bingkun: *Laszlo E. Hudec and Modern Architecture in Shanghai, 1918-1937*. Master of Philosophy disszertáció, The University of Hong Kong, 2005. 66.
- 41** Komor János: Templomépítészet. *Tér és Forma*, 1928. 1. sz., 5–18.; B. T.: Templomépítés Magyarországon. *Tér és Forma*, 1930. 5. sz., 216–225. és természetesen a szaklapok részletesen beszámoltak a különböző pályázatokról is. A tervek közül itt Árkay Aladár Városmajori templomát megelőző munkáját és Rimanóczy Gyula csúcsíves motívumokat alkalmazó pályatervét kell megemlítsük a székesfehérvári Prohászka Ottokár emléktemplom-tervpályázatról, lásd Dr. Bierbauer Virgil: A székesfehérvári Prohászka Ottokár emléktemplom tervpályázatból. *Tér és Forma*, 1929. 8. sz., 279–303.; és ide sorolható Árkay Aladár Maglódi úti szeretetotthon temploma pályaterve 1929-ből; lásd Komor János: A Maglódi úti szeretetotthon pályatervei. *Tér és Forma*, 1929. 5. sz., 175–185.
- 42** *Kismarty-Lechner Jenő (1878–1962), Kismarty-Lechner Loránd (1883–1963)*. Szerk. Hadik András – Pusztai László – Ritoók Pál. Az OMF Magyar Építészeti Múzeumának és a BTM
- Kiscelli Múzeumának kiállítása. OMF Magyar Építészeti Múzeum, Budapest, 1992.
- 43** Rácz Zoltán: *Borsos József*. Tiszántúli Református Egyházkerületi Gyűjtemények, Debrecen, 2015. 156–161.
- 44** Poncellini–Csejdy 2010. 13.
- 45** Hudec László levele Jánossy István szüleinek, a Hudec Kulturális Alapítvány tulajdonában, részleteket közöl Poncellini–Csejdy 2010. 136.
- 46** Hudec László levele építésznek készülő öcscsének, a Hudec Kulturális Alapítvány tulajdonában, közli Poncellini–Csejdy 2010. 45.
- 47** Hudec László levele Jánossy Györgynek, a Hudec Kulturális Alapítvány tulajdonában, közli Poncellini–Csejdy 2010. 141.
- 48** A korabeli szaksajtó a Park Hoteléhez hasonlóan lelkesen fogadta az épületet, ami külső expresszív modernizmusa mellett belül kifejezetten dekoratívan komponált. Poncellini–Csejdy 2010. 115., 164.
- 49** A Budapesti Nemzetközi Vásárok pavilonjai között nagyon sokszor találkozunk a függőleges hasáb és vízszintes sávok ugyanolyan kompozíciójával, mint ami a Grand Theatre és a Lafayette Cinema homlokzatát is meghatározza. *Tér és Forma*, 1935. 6. sz., 167., 170.; *Tér és Forma*, 1936. 7. sz., 204.; *Tér és Forma*, 1936. 10. sz., 284.; *Tér és Forma*, 1937. 6. sz., 87.
- 50** Poncellini–Csejdy 2010. 121., a magyar modernizmus építészetéből, szinte vég nélkül sorolhatóak a külső megjelenésükben hasonlók villák.
- 51** A Weiss Manfréd Vállalatok Elismert Nyugdíjpénztárának bérháza a Margit körúton. *Tér és Forma*, 1938. 6. sz., 180–194.
- 52** *Tér és Forma*, 1938. 3. sz., 67–70.
- 53** Az íves formákkal operáló streamline-nak is nevezett irányzathoz említhető Beutum János Eszék utca 18. alatti bérháza (1932), lásd *Tér és Forma*, 1933. 11. sz., 341.; Fiala Géza Köztelek utcai bérháza (1943–1944), Gerlóczy Gedeon bérháza a Petőfi Sándor utcában (1941–1942), lásd Bierbauer Virgil: Bérház a budapesti belvárosban. *Tér és Forma*, 1944–1945. 5. sz., 69–79. és Vidor Pál Kőbányai Polgári Serfőző és Szent István Tápszeművek Rt. Bérháza (1940), lásd *Tér és Forma*, 1941. 7. sz., 119.
- 54** Wäldert és Kotsist 1931-ben és 1935-ben bizonyosan személyesen is meglátogatta. Poncellini–Csejdy 2010. 126., 142.
- 55** A 20-as évek második felétől a shanghai kellemetlen nyarakat európai utazásokkal enyhítette, időnként Magyarországra is ellátogatva. Poncellini–Csejdy 2010. 82.
- 56** Poncellini–Csejdy 2010. 81.
- 57** Hudec László levele édesapjának, a Hudec Kulturális Alapítvány tulajdonában, közli Poncellini–Csejdy 2010. 37.
- 58** Az idézetet közli Poncellini–Csejdy 2010. 139.
- 59** Poncellini–Csejdy 2010. 148–155.

21. Grand Theatre, 1931-1933

12. Ismeretlen mester: *Zenélő nő és két fiúcska*, Kína, 19. század vége – 20. század eleje.

Függő tekerckép, mintás selyemalapon tus és színek, a tekerckép mérete: 162,5×60 cm; a festmény mérete: 78×47 cm. Vétel Komor Andrástól. Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum, Budapest, ltsz. 5887

MARÓTYZ KATALIN: HUDEC LÁSZLÓ ÉPÍTÉSZETÉNEK MAGYAR KAPCSOLATAI

1. Hudec László vázlata a Park Hotelhez. University of Victoria Digital Collections, László Hudec Collection, SC132 1.27.1

2. Shanghai az 1900-as években. Térkép. Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum Könyvtára, Budapest

3. Shanghai az 1930-as években. Térkép. Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum Adattára, Budapest, A 2882.8

4. Hudec László, 1930-as évek. Ismeretlen felvétele. Hudec Kulturális Alapítvány

5. Hudec László vázlata Luzern Road-i házához, alaprajzi tervek és a veranda vázlata, 1922. University of Victoria Digital Collections, László Hudec Collection, MD29-4B-21

6. A Luzern Road-i ház alaprajza, 1922. University of Victoria Digital Collections, László Hudec Collection, MD29-4B-21

7. Hudec László helyszíni művezetésen, 1920. Hudec Kulturális Alapítvány

8. A Country Hospital főhomlokzata, 1923–1926. Hudec Kulturális Alapítvány

9. Kotsis Iván: A mezőtúri városháza pályaterve. *Magyar Építőművészet*, 1914. 2. sz., 22.

10. A Komor család háza az Amherst Roadon, 1930 körül. United States Holocaust Memorial Museum, Washington, DC, Nr. 94759

11. China Baptist Publication Building, 1930–1932. Alvin és Anne Hudec felvétele. Hudec Kulturális Alapítvány

12. A Christian Literature Society székháza, 1930–1932. Hudec Kulturális Alapítvány

13. Wälder Gyula: Madách-házak, Budapest. Szesztay Csanád felvétele, 2017

14. Vázlat a Park Hotelhez, 1931. University of Victoria Digital Collections, László Hudec Collection, SC132 1.27.2

15. A Park Hotel és a Grand Theatre a lóversenypályával, 1930-as évek közepe. Hudec Kulturális Alapítvány

16. Komor János, Frisch Vilmos és Sós Aladár: Várorendezési terv részlete. *Tér és Forma*, 1930. 9. sz., 401

17. Kismarty-Lechner Jenő: A Remetekertvárosi Szentlélek-templom, Budapest. Szesztay Csanád felvétele, 2017

18. A chapei temetőkápolna, 1929. Szalontai Ábel felvétele. Hudec Kulturális Alapítvány

19. Hubertus Court, 1933–1937. Archív felvétel a Hudec Kulturális Alapítvány tulajdonában

20. Hofstätter Béla és Domány Ferenc: „Dugattyús-ház”, 1937–1938. Fortepan 102005 / Budapest Főváros Levéltára. Levéltári jelzet: HU_BFL_XV_19_c_11

21. Grand Theatre, Shanghai, 1931–1933. Farkas Imre felvétele. Magángyűjtemény

FERKAI ÁNDRÁS: PAGODA A MÁTRÁBAN

1. Lencse Zoltán: SZOT-üdülő, Mátraháza, 1962. Fortepan

2. Medgyaszay István: Az új Hanák Kolos menedékház tervrajza. *Turisták Lapja*, 1927. 39. évf., 9–12. sz., szeptember–december, 221.

3. Sport szálló, Mátraháza, 1934. Ismeretlen felvétele. Fortepan

4. Lissák Tivadar: A Sport szálló bejárata, a „Vadász” című sgraffitóval, Mátraháza, 1943. Fortepan

5. Béke üdülő, Mátraháza, 1950. Ismeretlen felvétele. Fortepan

FAJCSÁK GYÖRGYI: HOLDKAPU A BOLYAI UTCÁBAN. SIMONYI-SEMADAM SÁNDOR ÉS ÁZSIA

1. Bilicsi Tivadar a Bolyai utca 13. szám alatti ház kapujában. Jelenet a *Sziámi macska* című magyar filmből, 1943. hangosfilm.hu

2. Simonyi-Semadam Sándor Bolyai utcai villájának kerítése, 1930-as évek. Képeslap. Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum Adattára, Budapest, Ad/6084-2017KL

3. Simonyi-Semadam Sándor a Magyar Keleti Társaság előadásán, 1934. december 18. Zselatinos ezüst, 17,2×23,4 cm. Simonyi Ernőné ajándéka, Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum Adattára, Budapest, 1203/1

4. Hopp Ferenc: Faragó Ödön a Hopp-villa kertjében, 1900 körül. Celloidin, 11×15,4 cm, kerettel: 19,8×25 cm. Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum Adattára, Budapest, A 856

5. a–b Kerámia tetődíszek a holdkapuról, Dél-Kína, Shiwan műhely, 19. század vége, magasság: 70 cm; 69,5 cm. Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum, Budapest, ltsz. 9596.1–2

6. A Mak Po-szentély Hongkongban, 19. század vége. Fajcsák Györgyi felvétele, 2016

7. A Mak Po-szentély tetőzetének kerámiadíszítményei, 19. század vége. Mak Po-szentély, Hongkong. Fajcsák Györgyi felvétele, 2016

8. Holdkapu a Hopp Múzeum kertjében, 1930-as évek. Farkas Imre fotóalbumából. Magángyűjtemény

9. A Bolyai utca 13. számú ház kerítésépítési terve, 1931. Budapest Főváros Levéltára

10. A Bolyai utca 13. számú ház bejárata. Szesztay Csanád felvétele, 2017

11. A Bolyai utca 13. számú ház kerítése. Szesztay Csanád felvétele, 2017

SZÜCS GYÖRGY: KELET – NYUGATON

1. Vaszary János: *Kelet és Nyugat*, 1925 körül. Papír, litográfia, akvarell, 28×36,5 cm. Magyar Nemzeti Galéria, Budapest, ltsz. G.98.3 (részlet)

2. Dzsizó-szobor az Andrássy család betléri (Betliar, Szlovákia) kastélyának kertjében, 1984. Szücs György felvétele

3. Alois Reiter udvari szállító hirdetése. *Illustrierter Katalog der Münchener Jahresausstellung von Kunstwerken aller Nationen im Königl. Glaspalaste*. Franz Hanfstaengl Kunstverlag, München, 1895. o. n.

4. Járítz Józsa (?): Hungaricus [Buday Dezső] *A szenvedő ember* című könyvének borítója, 1916

5. Gáborjáni Szabó Kálmán: Sinka István *Himnuszok Kelet kapujában* című verseskötetének borítója, 1933

6. Mokry-Mészáros Dezső: *Batu Khán*, 1930. Festett terrakotta, magasság: 23 cm. Herman Ottó Múzeum, Miskolc, ltsz. 53.252

7. Czimra Gyula: *Az alkotó és felesége*, 1932. Olaj, vászon, 99×91,5 cm. Magyar Nemzeti Galéria, Budapest, ltsz. 74.40 T

8. Bory Jenő: *Buddha*, 1925 körül. Pirogránit, magasság: 31 cm. Bory-vár, Székesfehérvár. Szücs György felvétele, 2016

9. Undi Mariska: *Táncosnő III.*, 1918 körül. Akvarell, diófafapác, papír, 27,5×18,5 cm. Magyar Nemzeti Galéria, Budapest, ltsz. F 93.82

10. Helbing Ferenc: *Alvó Vénusz*, 1928. Olaj, vászon, 100×150 cm. Magyar Nemzeti Galéria, Budapest, ltsz. 2016.22 T

11. Helbing Ferenc: *Lótusz*, 1926. Olaj, farost lemez, 100×90 cm. Magyar Nemzeti Galéria, Budapest, ltsz. 2016.56 T

12. Csók István *Nirvána* című festményének jobb oldali nőfigurája (részlet). Magyar Nemzeti Galéria, Budapest, ltsz. 64.23T

